

L'últim roder

J O S E P F R A N C O

Introducció i notes:
Salvador Bataller

ELS NOSTRES AUTORS

bromera

I

Després de les pregàries de la nit, quan el convent de Santa Maria de la Saviesa ja descansava, acaronat per la foscor perfumada de la vall, els frares que encara no s'havien adormit sentiren trucar a la porta. Alarmats per la violència dels colps, en aquelles hores tan intempestives, els disciplinats religiosos anaren a consultar el prior, que també havia sentit el repic de la balda i, amb el cor en un puny, tornà a posar-se l'hàbit.

Justament aquella nit, mentre els frares sopaven a l'humil refectori, les converses a mitja veu havien girat al voltant d'aquells temps anàrquics i bàrbars que els havia tocat viure. Per les notícies que, de tant en tant, arribaven de fora del convent, i per les que portaven els frares mendicants quan eixien a demanar almoïna, els membres de la congregació anaven assabentant-se de les expropiacions, les violacions, els incendis i els assassinats, sovint impunes, que la gent perpetrava contra els homes com ells i contra les mongetes. I aquella nit, com quasi totes les nits des de feia alguns mesos, els frares es retiraren a les cel·les convençuts que, qualsevol dia, una colla d'heretges arribaria al convent per tirar-los al carrer i cremar totes les imatges santes que ells veneraven i tots els llibres que tant estimaven, foren o no de tema religiós.

I ara, per les aparences, els havia arribat l'hora. Alguna mà ben poc amiga insistia a colpejar l'anella de la porta

amb una força i una violència que no amagaven gens les intencions de la visita.

Els pobres frares imaginaven que, si obrien la porta, es trobarien amb un batalló sencer de soldats o mercenaris, republicans i, probablement, ateus, disposats a tirar de la seua casa aquells homes humils i sants, sense voler entendre's de raons.

L'hàbit no els tocava la pell i, després de ràpides consultes a mitja veu i d'un intercanvi d'opinions massa precipitat, acabaren decidint que, si Déu no disposava una altra cosa, defensarien el convent com un sol home, fins a la darrera gota de la seua sang. Mentrestant, els qui eren a la porta continuaven trucant, i la ferocitat dels cops no donava gens ni miqueta d'ànims als pobres religiosos. I no és que foren uns covards, ni molt menys, però la veritat és que ells no estaven fets a la violència i tot allò de les revolucions els causava un terrible desassossec.

—Senyor, senyor, i quins temps del dimoni! —va dir el prior. I pensà per què els havien de passar, precisament a ells, aquelles coses, tan tranquils com vivien a la seua vall, lluny de les temptacions del món i, al mateix temps, tan a prop de la vida senzilla, de les alegries i els sofriments quotidians dels habitants dels pobles de la Ribera del Xúquer.

Enmig del rebombori i del revol dels hàbits que anaven i venien, el prior, per fi, es va armar de valor i va aconseguir d'imposar una miqueta l'ordre; va dir als seus frares que allò semblava un corral de gallines i volgué recordar-los que, a pesar dels hàbits, que tant s'assemblaven a les faldes, ells eren homes drets i fets i tenien l'obligació de ser valents i de lluitar com lleons, si calia, amb l'ajuda de l'Altíssim, quan es tractava de defensar les

coses sagrades que aquells heretges amenaçaven i, potser, les seues vides.

Uns colps frenètics contra la porta trencaren l'espés silenci que va seguir les assenyades paraules del prior i avalotaren els cors del pobres frares. En això, sentiren clarament com se n'anava un cavall al galop i tots pensaren de seguida que la seua audaç resistència havia obligat el capità de la tropa a enviar un emissari a buscar reforços.

Continuar resistint heroicament mentre aguantara la porta era la consigna que els frares anaven passant-se els uns als altres només amb la mirada, perquè no gosaven obrir la boca. Els més vells, com el pare Josep o el pare Jaume, estaven emocionadíssims, i unes espurnetes que lluien als seus ulls fatigats delataven l'alegria que sentien en pensar que estaven a punt de convertir-se en màrtirs i que, amb una miqueta de sort, podrien acabar dalt d'un altar. Però als més joves no els feia gens de gràcia aquella perspectiva dels altars. O, almenys, no els hauria agradat que fóra tan prompte.

El prior, que era de mitjana edat, hagué de posar-se en tall de raó, i recordant les ensenyances evangèliques i les escriptures dels més alts doctors de l'Església, va explicar que la cosa consistia, principalment, a mantenir-se drets i forts per *saecula saeculorum*. Després, amb un pragmatisme molt valencià, acabà amb aquestes paraules el seu discurs:

–I recordeu, fills meus –va dir en veu molt baixa–, que la comunitat cristiana sempre sabrà traure'n partit d'un frare viu, capaç de donar bona cosa de guerra; mentre que un munt de frares morts, per molt heroics que siguen, són incapaços de fer res de profit, encara que el seu exemple ajude a ben morir algunes persones, en el futur. De manera

que no hem de prendre les coses amb tanta resignació com voldrien els germans grans, ni amb tanta desesperació com puc descobrir a les cares dels joves. Recordem les paraules del gran mestre Lull: «Oh, com segures són les vies mitjanes, car los estrems no procuren repòs».

Feia ja cosa de mitja hora que els de fora no trucaven, però els frares encara continuaven discutint, com diuen que feien els seus avantpassats, molts anys arrere, mentre els bàrbars saquejaven Bizanci. Ningú no ho veia clar i, per acabar d'arreglar-ho, fra Manuel, que era el femater i, potser per viure entre el fem, tenia cor de rata, va dir, amb veu tremolosa:

—Aquest silenci només pot voler dir una cosa: estan preparant l'assalt definitiu i el nostre extermini!

Immediatament, abans que el pànic que s'havia apoderat dels frares no provocara alguna desgràcia irreparable, el prior va decidir que, malgrat tot, calia obrir les portes del convent, per veure què passava.

Era una nit freda i fosca de novembre quan els frares, armats de valor i de fe, avançaren cap a les portes altíssimes del pati del convent, decidits a obrir-les i a enfrontar-se amb el perill, desconegut però probablement greu, que els amenaçava a l'altra part.

Quant tots els frares, llevat de fra Manuel, el femater, que va córrer a amagar-se, havien arribat ja davant la porta i estaven com petrificats sota les estrelles incomptables del cel valencià, el prior, cautelós, avançà un pas i, amb un gest decidit, va fer córrer el pestell, amb un soroll esgarriós. Després llevà els dos grans forrellats, ficà la clau al pany i la va fer rodar una, dues i tres vegades... Els altres frares, amagats sota les caputxes, no gosaven mirar

al davant per por de veure el nombrosíssim exèrcit que els assetjava amb el trist, però ferm propòsit, de furtar-los les terres i tots els altres béns que posseïa la comunitat per la gràcia de Déu. Quan va obrir la porta, que va ferir les orelles dels frares amb el lament agut de les frontisses, el prior no pogué silenciar un gemec de sorpresa i, malgrat estar ja ben previngut per a qualsevol cosa, va caure a terra de genolls.

II

Vestida només amb uns draps escassíssims, que li deixaven a l'aire els peüets blancs i la cara redona, la pobra criatura estava a punt de morir-se de fred, però somreia. El prior, davant la mirada incrèdula dels seus frares, va recollir d'un racó la cistella que algú havia abandonat, fart d'esperar que obriren, i rodejat pel goig i l'alegria dels religiosos, entrà al pati del convent i tornà a tancar, al seu darrere, la grandíssima porta.

Aquella nit no va dormir ningú al convent. Els frares estaven absolutament desvanits i en tenien bona cosa de motius, perquè la providència no sols els havia lliurat d'uns enemics terribles, sinó que els havia fet un regal que, potser, no mereixien. Quan el prior va recollir de terra la cistella i va comprovar que es tractava d'un baró, perquè una xiqueta els hauria causat molts conflictes, tots havien decidit ja, tàcitament, que s'havien de fer càrrec del xiquet, que el vestirien, l'educarien, l'alimentarien i l'estimarien com si fóra fill de tots ells alhora. Per fi, quan ja era quasi l'hora de matines, havien deixat el xiquet còmodament instal·lat en una de les cel·les del convent, ben calentet entre les mantes, ben llavat i ben menjat. Només aleshores, el bon prior va poder retirar-se a examinar les altres coses que hi havia dins la cistella: una arqueta de fusta i una carta. Després de l'examen, aquell sant home va guardar l'arqueta de fusta i la carta en un lloc segur i,

com que era molt discret, va ser també capaç de guardar el secret dins del seu cor i ningú no va saber res de tot allò sinó molts anys més tard.

El convent de Santa Maria de la Saviesa, segons els antics documents conservats a l'arxiu, s'acabà de construir una preciosa primavera, ja fa molts anys, precisament el dia de Sant Eugeni. Per això, quan tots començaren a fer-se a la rara idea que el xiquet era d'ells, els frares decidiren que l'haurien de batejar amb el venerat nom d'Eugeni.

Fra Josep Vicent, el cuiner de la comunitat, en va ser el padrí, després de moltes discussions i d'un sorteig, i el bateig, dins dels límits marcats per l'estreta disciplina de la congregació, va ser una festa inoblidable per a tots els frares. A partir d'aquell dia, Eugeni va ser un membre més del convent, encara que amb unes característiques una mica especials.

De primer hora, fra Josep Vicent hagué de lliurar duríssimes batalles amb la criatura, per tal d'aconseguir que menjara amb una certa normalitat. D'aquell temps, quan les sopes, les farinetes o els purés de fra Josep Vicent acabaven sempre embrutant les parets, o fins i tot el sostre, de la cuina o del refectori, però mai dins l'estómac d'aquella fera amb aparença innocent, li venia al xiquet el seu malnom, *Mal Geni*, un apel·latiu que, passats els anys i en vista dels fets, li venia com un anell al dit.

Finalitzada, segons tots els indicis, l'etapa de les batalles gastronòmiques, quan la paciència i les bones arts del vell cuiner vanceren la tossuderia insensata del xiquet, el bocinet de carn rosada que havien trobat els frares aquella nit, a la porta del convent, dins d'una cistella, havia començat a adquirir una certa consistència.

Però l'alegria comunitària va durar ben poc. De seguida, començaren a voler eixir-li les dents i, cada nit, el convent, que antigament havia descansat abraçat pel silenci i per la frescor de la vall, retronava sinistrament amb els plors intempestius de la criatura.

Després, quan allò de les dents començà a calmar-se i els frares van poder gaudir, per fi, durant alguns dies i algunes nits, de la tranquil·litat tan enyorada, el xiquet va descobrir, absolutament entusiasmat, que tenia boca i que, amb aquella boca, podia, segons la seua voluntat, fer riure o capficar o fer somriure o fer plorar els soferts frares que, per si de cas, no li llevaven l'ull de damunt.

I com es veu que el xiquet pensava que ja els havia fet plorar massa, mentre contemplaven, impotents, com li eixien les dents, la criatura començà a fer graciets. Però, desgraciadament, les ganes de fer graciets li venien sempre a les hores més altes de la nit, com si el record inconscient de la seua arribada al convent li fera sentir una gran inclinació per la nocturnitat. I cada dia, segons que anava avançant la nit, el somriure dels frares anava convertint-se en un rictus de resignació, mortificació i paciència inesgotables. El prior, vista la impotència per arreglar les coses d'una altra forma, solia arengar els seus homes recordant-los que les altes esferes celestials sabrien recompensar eternament aquella dura vida de sacrificis. Però, amb penitència acumulativa o sense ella, el cas és que el convent de la vall s'assemblava cada vegada més a una comunitat de cadàvers vivents. Tan grocs i tan ullerosos anaven els pobres frares per la vida quan, per fi, la negra nit era derrotada pel dia triomfant i la terrible fera simpàtica es quedava dormideta, com un angelet, fins a la nit següent.

Aquesta conducta anàrquica, que devia resultar molt divertida per a la criatura, va ser la causant, literalment, de la mort de dos frares. L'un era un home d'una edat provecta, que passà pel convent i per la vida sense pena ni glòria, i que, amb quasi un segle de vida a les costelles, no va poder resistir tantes nits sense dormir i tants dies de treball esgotador, al camp, sense que el seu cos haguera gaudit de les hores de repòs necessàries.

L'altre, per desgràcia, era fra Josep Vicent, cuiner de la comunitat des de feia més de vint-i-cinc anys i padrí d'Eugeni, des que va ser agraciat en el sorteig. Un home exemplar, treballador, humil i amb molt de sentit de l'humor, que va morir, satisfet i feliç, quan ja havia aconseguit de fer caminar, menjar i, quasi, dormir amb normalitat el xiquet que havia pres al seu càrrec una freda nit de novembre. Una làpida el recorda, encara, a l'humil fossar del convent:

R. I. P. ETERNAMENT FRA JOSEP VICENT
--

Els anys, després de totes aquelles aventures, començaren a passar molt lentament al convent de la vall, on la vida transcorria amb una certa monotonia. Quan Eugeni va arribar a l'edat convenient, va començar a rebre, amb profit, les sàvies lliçons de fra Joan de la Creu, arxiver i bibliotecari del convent, que li va ensenyar moltíssimes coses de profit: a llegir i a escriure, en primer lloc; a continuació, a cantar les oracions quotidianes i a estimar l'obra de Déu, present en tots els éssers vius de la

natura; al cap d'un temps, les declinacions llatines, que enfortien la memòria i, després, moltes altres matèries i coneixements que l'ajudaren, amb el pas del temps, a ser un home com Déu mana, perquè el lema que resumia la filosofia de fra Joan de la Creu era més clar que l'aigua: «Fes bé i no faces mal, que una altra cosa no cal».

Però els frares, com abans, continuaven preocupats per la situació política i per les conseqüències que podria tenir per a ells. I la veritat és que tenien bons motius per a preocupar-se'n, perquè les revoltes, les agitacions, les barricades i els incendis eren cada vegada més freqüents, més nombrosos i més atrevits. I com que els rics i els poderosos, que tenien en la mà la solució dels conflictes, no volien cedir ni un pam i els altres, famolencs i desesperats, no tenien gaires coses a perdre, llevat de la pròpia vida, el conflicte feia cara d'anar per a llarg.

I els frares, que vivien voluntàriament apartats del món, però no tant, solien comentar aquestes coses molt sovint i, aconsellats pel prior i per fra Joan de la Creu, a qui tots tenien per savi, s'esforçaven a mantenir-se neutrals, perquè, encara que les autoritats volien fer creure que els avalotats cremarien totes les esglésies i tots els frares, per furtar-los les terres i els altres béns materials, ells estaven convençuts que la sang no arribaria al riu. Al cap i a la fi, aquells bons frares no feien mal a ningú ni s'havien posat mai al costat dels qui manaven sinó que, més aviat, se sentien més pròxims als qui volien ser manats amb una miqueta menys d'èmfasi i una miqueta més de comprensió.

Però qui, en una situació tan agitada i incerta com aquella, hauria pres decisions heroiques, que era tant com dir suïcides? Aquells frares, almenys, no, perquè eren uns

homes pragmàtics i consideraven que la paciència era una de les millors virtuts que ornien l'ésser humà.

Per això, després d'estudiar detingudament l'assumpte, decidiren llogar les seues terres a una bona família de llauradors de la comarca. Aquella operació els asseguraria uns ingressos raonables cada mig any, per Sant Tomàs i per Sant Joan, i, al mateix temps, si les suposicions del prior no anaven errades, els ajudaria a demostrar, arribat el moment, que les terres del convent estaven tan ben treballades com podien estar-ho i que, en qualsevol cas, si les coses no anaven bé, no seria per culpa d'ells, sinó per la negligència dels llauradors als qui haurien arrendat els camps.

Així, entre la possibilitat, remota, que els revolucionaris els llevaren les terres si les reformes anunciades pel govern anaven avant, i la de poder arrendar-les a qui ells volgueren, sota les condicions que ells mateixos imposarien, els frares triaren sense dubtar gens la segona possibilitat. Era ben lògic.